

*Цуркан-Сайфуліна Ю. В.,**докторка юридичних наук,**професорка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини**Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут**Національного університету «Одеська юридична академія»**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3125-4655>**Грисюк В. В.,**доктор філософії, викладач**Чернівецького фахового коледжу**Київського університету інтелектуальної власності та права**ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9036-0222>*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗАХИСТУ ТА ЕВАКУАЦІЇ ДОКУМЕНТАЦІЙНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У науковій статті проаналізовано особливості формування та реалізації правового режиму захисту й евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану як складової системи забезпечення національної безпеки та збереження культурної і управлінської пам'яті держави. У процесі дослідження здійснено комплексний аналіз теоретичних підходів до розуміння документальних фондів як об'єкта правової охорони, а також розкрито їх значення для безперервності функціонування органів публічної влади, установ та організацій у кризових умовах. Виконано узагальнення наукових позицій щодо співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері збереження документальної інформації під час дії особливого правового режиму.

У статті визначено основні принципи правового регулювання захисту документальних фондів, зокрема пріоритет забезпечення їх цілісності, доступності та автентичності, а також відповідальність суб'єктів, на яких покладено обов'язки щодо організації охоронних та евакуаційних заходів. Проаналізовано зміст правових механізмів, спрямованих на попередження втрати, пошкодження або незаконного вилучення документів, а також здійснено систематизацію підходів до правового оформлення процесів тимчасового переміщення документальних фондів у безпечні місця зберігання. Особливу увагу приділено проблемі забезпечення балансу між оперативністю евакуаційних рішень та дотриманням вимог законності й правової визначеності.

У ході дослідження здійснено оцінку впливу воєнного стану на трансформацію звичайних процедур управління документацією та визначено специфічні ознаки правового режиму, що відрізняють його від функціонування в умовах мирного часу. Виконано аналіз ризиків, пов'язаних із фізичним знищенням носіїв інформації, обмеженням доступу до документів та порушенням режимів їх зберігання, а також визначено напрями вдосконалення правового забезпечення евакуації з урахуванням сучасних викликів. Здійснено узагальнення практичних підходів до організації взаємодії між суб'єктами публічного управління у сфері захисту документальних фондів.

За результатами дослідження визначено, що ефективність правового режиму захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану залежить від

системності правового регулювання, чіткості розмежування повноважень та належного нормативного закріплення процедурних аспектів. Сформульовано узагальнені висновки щодо необхідності подальшого розвитку правових механізмів охорони документальної спадщини як елементу стійкості держави в умовах воєнних загроз.

Ключові слова: правовий режим, документальні фонди, воєнний стан, захист документів, евакуація, збереження інформації, публічне управління, документознавство.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження правового режиму захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану зумовлена зростанням ролі документальної інформації як фундаментальної основи функціонування держави, забезпечення безперервності публічного управління, реалізації прав і свобод людини та збереження історичної пам'яті суспільства. В умовах збройного конфлікту документальні фонди набувають особливого значення не лише як елемент управлінської інфраструктури, але й як об'єкт підвищеної небезпеки, що зазнає ризиків фізичного знищення, незаконного переміщення або втрати автентичності. Запровадження воєнного стану трансформувало усталені механізми роботи з документами, вимагаючи адаптації правового регулювання до надзвичайних умов та посилення гарантій їх збереженості.

Додаткову наукову значущість проблематики зумовлює необхідність узгодження національних підходів до захисту та евакуації документальних фондів із загальноновизнаними принципами міжнародного гуманітарного права та стандартами охорони культурної спадщини. Недостатня розробленість процедурних аспектів евакуації документів, фрагментарність правового регулювання та відсутність єдиних алгоритмів дій у зонах підвищеної небезпеки ускладнюють ефективну реалізацію охоронних заходів і потребують наукового осмислення. У цьому контексті дослідження правового режиму захисту та евакуації документальних фондів є необхідним для формування цілісної правової моделі, здатної забезпечити належний рівень безпеки документальної спадщини держави в умовах воєнного стану.

Метою статті є науково-правовий аналіз правового режиму захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану, визначення його ключових ознак і принципів, а також формулювання узагальнених підходів до вдосконалення правового забезпечення збереження документальної інформації в умовах збройної агресії.

Виклад основного матеріалу. Правовий режим захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності внаслідок повномасштабної збройної агресії росії проти України, яка поставила під загрозу цілісність державної системи діловодства, архівної справи та збереження національної документальної спадщини. Національний архівний фонд України є складовою частиною вітчизняної та світової культурної спадщини, що виступає фундаментальною основою історичної пам'яті суспільства. Він становить виняткову цінність як джерело об'єктивної інформації про державотворчі процеси, забезпечуючи наступність державотворчих процесів та суверенне право народу на власну історію. Зокрема, як підкреслює Р.Я. Пиріг, Національний архівний фонд України – це «сукупність документів, незалежно від їх виду, місця створення і форми власності на них, що зберігаються на території України, відображають історію духовного і матеріального життя її народу та інших народів, мають наукову, історично-культурну цінність, визнані такими відповідною експертизою і зареєстровані в порядку, передбаченому законом» [1]. Отже, у сучасних умовах документи перестають бути виключно інструментом управлінської діяльності та перетворюються на стратегічний ресурс держави, що має безпосереднє значення для забезпечення національної безпеки, захисту прав і свобод людини, збереження культурної ідентичності та формування доказової бази для міжнародних судових і квазісудових інституцій. Запровадження правового режиму воєнного стану зумовлює трансформацію усталених процедур роботи з документальними фондами, що потребує підвищеної правової визначеності, оперативності та чіткого нормативного регулювання.

Теоретичною та нормативною основою правового режиму захисту документальних фондів є положення Конституції України, зокрема норми, що закріплюють обов'язок держави забезпечувати захист культурної спадщини, інформаційної безпеки та прав власності (ст.ст.11, 17, 32, 34 та ін. [2]), оскільки в умовах російсько-української війни ворог цілеспрямовано знищує українську ідентичність та історичні джерела. Зокрема, згідно з публічним звітом Державної архівної служби за 2023 р., обсяг документально підтверджених втрат Національного архівного фонду внаслідок збройної агресії, яку здійснює росія, становить 0,3% від його загального складу, проте цей показник має тенденцію до зростання в міру деокупації територій та отримання доступу до пошкоджених архівосховищ. Найбільш критичних руйнувань та розграбувань зазнали установи в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях, зокрема Державний архів Херсонської області, чий фонди були незаконно переміщені окупантами до Криму та Донецької області [3]. При цьому зафіксовано, що з центрального корпусу Державного архіву Херсонської області було вивезено до 70 % документів, а загальний обсяг незаконно переміщених архівних справ становив щонайменше 121 000 одиниць зберігання, що майже дорівнює 50 % усього архівного фонду установи, тоді як окремі фонди, зокрема матеріали органів прокуратури та документація, щодо виборчих процесів, були вилучені першочергово,

що свідчить про вибірковий і цілеспрямований характер таких дій. Поряд із цим унаслідок прямих ракетних і дронів ударів по архівних установах у різних регіонах України зафіксовано випадки повного знищення масивів документів, зокрема у Чернігівській області, де у березні 2022 р. було втрачено понад 13 000 архівних справ, пов'язаних із документуванням радянських репресій, а також часткові втрати фондів у Дніпропетровській, Сумській, Миколаївській, Київській та Харківській областях, де пошкодження архівів відбувалися внаслідок пожеж, вибухових хвиль і аварійного гасіння. Окремої уваги заслуговують задокументовані факти знищення приватних та родинних архівів на тимчасово окупованих територіях, які містили унікальні матеріали з історії національно-визвольного руху та дисидентського спротиву, що не лише збільшує загальний обсяг безповоротних втрат, але й істотно ускладнює відновлення історичної пам'яті та реалізацію права на правду [4]. Сукупність наведених кількісних показників дає підстави вважати, що фактичні втрати Національного архівного фонду після завершення бойових дій і проведення повномасштабної інвентаризації можуть суттєво перевищувати офіційно підтверджений рівень у 0,3 %.

Важливе значення в сфері захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану має Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який надає органам державної влади та військовому командуванню спеціальні повноваження щодо запровадження особливих режимів функціонування державних інституцій, у тому числі в частині збереження документів. Зокрема, п 19 ст. 8 Закону встановлює, що військово командування разом із військовими адміністраціями «проводити евакуацію матеріальних і культурних цінностей, що перебувають у державній власності, у разі виникнення загрози їх пошкодження або знищення згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України» [5], що в т.ч. відноситься до документальних фондів. Наприклад, Розпорядження начальника Слов'янської міської військової адміністрації від 15.08.2022 р. № 91 «Про евакуацію документів Національного архівного фонду, документів з кадрових питань (особового складу) та соціально значущих документів Слов'янської міської територіальної громади» наочно демонструє застосування спеціальних повноважень військового командування та військових адміністрацій щодо евакуації матеріальних і культурних цінностей у разі загрози їх пошкодження або знищення. У цьому управлінському акті відображено комплексний адміністративно-правовий механізм захисту документальної спадщини в умовах воєнного стану, що включає визначення об'єктів евакуації, процедурних параметрів їх переміщення, відповідальних суб'єктів та організаційно-контрольних елементів [6].

Визначальним галузевим актом в сфері захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану є Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», який встановлює правовий статус документів Національного архівного фонду, принципи їх збереження, обліку та використання, а також покладає відповідальність за їх збереження на відповідних суб'єктів [7]. Зокрема, аналіз пріоритетів діяльності Державної архівної служби України на 2026 р. свідчить, що саме цей центральний орган виконавчої влади відіграє системоутворювальну роль у забезпеченні захисту та евакуації документальних фондів в умовах воєнного стану, оскільки він не лише формує та реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства, але й координує діяльність усієї мережі

архівних установ щодо збереження документів Національного архівного фонду в умовах збройної агресії, здійснює моніторинг їх фізичного стану, ініціює та забезпечує правове й методичне регулювання процедур евакуації документів із зон бойових дій і небезпечних територій, визначає алгоритми дій та потенційні місця переміщення фондів, організовує створення страхового фонду документації як ключового інструменту мінімізації втрат у разі знищення оригіналів, а також забезпечує цифровізацію архівних ресурсів і створення резервних копій як складової комплексного механізму захисту інформації, що в сукупності дозволяє розглядати Державну архівну службу України як центрального суб'єкта публічного управління, відповідального за інституційну стійкість системи збереження документаційних фондів та гарант [8].

Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку забезпечення евакуації, зберігання та знищення документів в умовах особливого періоду» 17.10.2019 № 3194/5 формує цілісну нормативну модель організації архівної справи та діловодства в умовах мобілізації і воєнного стану, спрямовану на збереження документальної інформації як складової публічного інтересу та національної безпеки. Порядок встановлює обов'язок органів державної влади, місцевого самоврядування, архівних установ і структур діловодства перебувати у постійній готовності до функціонування в кризових умовах, що передбачає завчасне планування евакуації, визначення переліків документів, які підлягають передаванню, вивезенню, знищенню або залишенню на місці, а також закріплення відповідальних осіб і процедур транспортування та охорони. Документ окреслює пріоритетність збереження матеріалів Національного архівного фонду, документів тривалого зберігання та з кадрових питань, деталізує вимоги до їх пакування, маркування, супроводу і захисту від несанкціонованого доступу, водночас регламентуючи правомірні підстави та порядок знищення інформації, що не має архівної цінності або становить секретність у разі неможливості евакуації. У сукупності ці положення засвідчують, що Порядок виконує функцію спеціального адміністративно-правового інструменту, який забезпечує безперервність архівного управління, юридичну визначеність дій суб'єктів владних повноважень і баланс між потребами безпеки та збереженням правової пам'яті держави в умовах особливого періоду [9].

Отже, у сучасних умовах збройної агресії проти України правовий і практичний захист архівних установ як носіїв документальної спадщини набуває системного характеру, що зокрема підтверджується реалізацією комплексу заходів із маркування будівель державних архівів емблемою «Блакитний щит» відповідно до положень Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Запровадження такого маркування здійснюється на виконання затверджених Кабінетом Міністрів України заходів цивільного захисту та в межах інституційної взаємодії Державної архівної служби України з Генеральним штабом Збройних Сил України і громадським сектором, що свідчить про інтеграцію архівної сфери у загальнодержавну систему захисту культурної спадщини. Станом на кінець 2025 р. емблемою «Блакитний щит» промарковано 57 будівель архівних установ, включно з усіма центральними та обласними державними архівами, що створює додаткові правові гарантії їх недоторканості та дозволяє кваліфікувати будь-які посягання на такі об'єкти як порушення міжнародного гумані-

тарного права і воєнні злочини. Таким чином, маркування архівних установ виступає не лише превентивним заходом фізичного захисту, але й інструментом міжнародно-правової відповідальності, який посилює доказову базу для притягнення держави-агресора до відповідальності, підтверджує сумлінне виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони культурних цінностей та сприяє збереженню документальної спадщини як складової національної і світової культурної спадщини в умовах воєнного стану [10].

Функціонування правового режиму захисту та евакуації документаційних фондів у період дії воєнного стану стикається з низкою безпрецедентних викликів, зумовлених як специфікою сучасної збройної агресії з боку росії, так і об'єктивною невідповідністю окремих норм мирного часу реаліям екстремального безпечного середовища сьогодення. Серед таких викликів можна виділити наступні:

1. *Нормативно-правові колізії та недосконалість процедурних алгоритмів.* Сучасний стан правового регулювання захисту документаційних фондів характеризується певною фрагментарністю та відсутністю деталізованих механізмів реалізації норм у критичних умовах. Існуючі процедурні алгоритми часто не враховують необхідність встановлення чіткої пріоритетності евакуації об'єктів залежно від їхньої історичної цінності, ступеня секретності чи важливого значення для забезпечення прав громадян, що створює ризики суб'єктивізму в прийнятті управлінських рішень. Особливої актуальності набуває проблема правової верифікації цифрових копій документів, оскільки в умовах фізичного знищення оригіналів, чинна нормативна база потребує вдосконалення в частині визнання статусу електронних сурогатів як повноцінних джерел інформації та доказової бази.

2. *Матеріально-технічні дефіцити та логістична складність евакуаційних заходів.* Реалізація заходів із переміщення значних масивів документації стикається з критичним браком спеціалізованих ресурсів, що включають адаптований транспорт, сертифіковані пакувальні матеріали та засоби підтримання сталого температурно-вологісного режиму. Ситуація ускладнюється дефіцитом належно обладнаних архівосховищ у відносно безпечних регіонах країни, здатних прийняти евакуйовані фонди без порушення нормативних вимог зберігання та пожежної безпеки. В умовах активної фази бойових дій та відсутності гарантованих безпекових коридорів логістичне забезпечення евакуаційних процесів стає надскладним завданням, що нерідко призводить до вимушеного залишення документів на тимчасово окупованих територіях.

3. *Ресурсне забезпечення та трансформація кадрового потенціалу.* Функціонування архівної системи в умовах воєнного стану супроводжується суттєвою деформацією кадрового складу внаслідок внутрішньої міграції фахівців, їх мобілізації до лав ЗСУ або вимушеного перебування в зоні окупації, що створює гострий дефіцит кваліфікованого персоналу безпосередньо в місцях зберігання фондів, де вимагається оперативна підготовка документів до вивезення чи консервації. Окремим аспектом є відсутність дієвих механізмів соціально-правового захисту та забезпечення безпеки цивільних працівників архівних установ, які, виконуючи професійний обов'язок у прифронтових зонах, постійно перебувають під ризиком для життя та здоров'я.

4. *Стратегічні ризики та безпекові загрози з боку країни-агресора.* Дії росії демонструють усвідомлену стратегію нищення об'єктів архівної інфраструктури, які розглядаються не

лише як елементи адміністративної системи, а як ідеологічні цілі для ліквідації української національної ідентичності. Окрім фізичного руйнування будівель через системні обстріли, значну загрозу становить інформаційне мародерство – несанкціонований доступ окупаційних сил до персональних даних та управлінської документації, що використовуються для здійснення репресій і фільтраційних заходів. Такий стан безпекового середовища вимагає перегляду концепції захисту фондів, де превентивне знищення або переміщення особливо вразливої інформації має превалювати над стандартними процедурами збереження паперових носіїв.

Отже, комплексний характер зазначених складнощів свідчить про необхідність розроблення принципово нової парадигми захисту документальних фондів, яка б поєднувала оперативну цифровізацію, децентралізацію зберігання та вдосконалення механізмів міжнародно-правової відповідальності за злочини проти культурної спадщини.

Висновки. Здійснений науковий аналіз дозволяє дійти висновку, що правовий режим захисту та евакуації документальних фондів у період воєнного стану формує особливу систему правових і організаційних заходів, спрямованих на збереження цілісності документальної інформації як необхідної передумови стабільного функціонування державних інститутів і забезпечення правової визначеності. Документальні фонди в умовах збройного конфлікту постають не лише об'єктом матеріальної охорони, але й складовою національної безпеки та культурної спадщини, що обумовлює підвищені вимоги до правового регулювання їх захисту, тимчасового переміщення та відновлення доступу. Запровадження спеціального правового режиму зумовлює трансформацію традиційних підходів до управління документами, посилює роль превентивних механізмів та вимагає чіткої координації між суб'єктами, наділеними повноваженнями у цій сфері.

Сформульовані у статті узагальнення підтверджують, що ефективність захисту та евакуації документальних фондів залежить від комплексності правового регулювання, узгодженості норм різних галузей права та наявності зрозумілих процедурних алгоритмів дій в умовах підвищених ризиків. Недостатня деталізація окремих правових механізмів ускладнює практичну реалізацію охоронних заходів і потребує подальшого вдосконалення з урахуванням специфіки воєнного стану. Забезпечення належного правового режиму збереження документальної спадщини виступає важливою передумовою відновлення публічного управління після завершення бойових дій, гарантування неперервності правових відносин та збереження історичної пам'яті суспільства.

Література:

1. Пиріг Р.Я. Національний архівний фонд України. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalnyj_arkhivnyj (дата звернення:12.12.25).
2. Конституція України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення:11.12.25).
3. Україна під час війни втратила 0,3% документів Національного архівного фонду. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3831203-ukraina-pid-cas-vijni-vtratile-03-dokumentiv-nacionalnogo-arhivnogo-fondu.html> (дата звернення:09.12.25).

4. Скачко І. Зберегти минуле: ворог одним ударом пошкодив тисячу архівних справ. Офіційна веб-сторінка Харківської правозахисної групи. URL: <https://khp.org/1608814401> (дата звернення:11.12.25).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення:12.12.25).
6. Про евакуацію документів Національного архівного фонду, документів з кадрових питань (особового складу) та соціально значущих документів Слов'янської міської територіальної громади: Розпорядження начальника Слов'янської міської військової адміністрації від 15.08.2022р. № 91. URL: <https://docs.slavrada.gov.ua/dt/334929/> (дата звернення:21.12.25).
7. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> (дата звернення:22.12.25).
8. Пріоритети Державної архівної служби України. Офіційний веб-портал органу виконавчої влади: Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/priorytety-derzhavnoyi-arhivnoyi-sluzhby/> (дата звернення:18.12.25).
9. Про затвердження Порядку забезпечення евакуації, зберігання та знищення документів в умовах особливого періоду: Наказ Міністерства юстиції України від 17.10.2019 № 3194/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-19#Text> (дата звернення:14.12.25).
10. Маркування архівних установ України позначкою «Блакитний щит». Офіційний вебпортал органу виконавчої влади: Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/2025/12/16/markuvannya-arhivnyh-ustanov-ukrayiny-poznachkoyu-blakitnyj-shhyt/> (дата звернення:03.01.25).

Tsurkan-Saifulina Yu., Hrysiuk V. Legal regime for the protection and evacuation of documentary funds under martial law

Summary. The scientific article analyzes the peculiarities of the formation and implementation of the legal regime for the protection and evacuation of documentation funds under martial law as a component of the system of ensuring national security and preserving the cultural and administrative memory of the state. In the process of the research, a comprehensive analysis of theoretical approaches to understanding documentation funds as an object of legal protection was carried out, as well as their importance for the continuity of the functioning of public authorities, institutions and organizations in crisis conditions was revealed. A generalization of scientific positions on the ratio of public and private interests in the field of preservation of documentary information during the operation of a special legal regime has been carried out.

The article defines the main principles of legal regulation of the protection of documentation funds, in particular the priority of ensuring their integrity, accessibility and authenticity, as well as the responsibility of the subjects who are entrusted with the duties of organizing security and evacuation measures. The content of legal mechanisms aimed at preventing the loss, damage or illegal removal of documents was analyzed, as well as the systematization of approaches to the legal registration of the processes of temporary transfer of documentation funds to safe storage locations. Special attention is paid to the problem of ensuring a balance between the efficiency of evacuation decisions and compliance with the requirements of legality and legal certainty. In the course of the study, an assessment of the influence of the state of war on the transformation of the usual

documentation management procedures was carried out and specific features of the legal regime were determined, which distinguish it from functioning in peacetime. An analysis of the risks associated with the physical destruction of information carriers, restriction of access to documents and violation of their storage regimes was performed, as well as directions for improving the legal support for evacuation were determined, taking into account modern challenges. A generalization of practical approaches to the organization of interaction between subjects of public administration in the field of protection of documentary funds has been carried out.

According to the results of the study, it was determined that the effectiveness of the legal regime for the protection and evacuation of documentation funds under martial law depends on the systematicity of legal regulation, the clarity of the delimitation of powers and the proper normative consolidation of procedural aspects. Generalized conclusions are formulated regarding the need for further development of legal mechanisms for the protection of documentary heritage as an element of state stability in conditions of military threats.

Key words: legal regime, documentation funds, martial law, protection of documents, evacuation, preservation of information, public administration, documentary science.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 24.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 23.03.2026